

ліричний оповідач, який перебуває в художньому світі, означеному як в'язниця. Наратор розповідає вставну історію — свої сни-видіння. Перед зором оповідача постає ціла галерея борців і мучеників за волю народу і за перемогу людського розуму.

Конструктивним засобом організації цих сонетів служить хронотоп, що концентрує в собі синтагматику та парадигматику історичного поступу. Відкриває фрагмент екзистенції образ Христа, який проєктується на загальнолюдські площини універсуму: "Христос, бичами зсичений, криваві / Терни в волоссю, хрест свій приволік; / В руках, ногах від гвоздів діри ржаві, / Стоїть і шепче: "Ось я, чоловік!" (1, 170). З цим образом у поезії І.Франка співвідносні образи Джордано Бруно, Кампанелли, іспанського борця Даміяна й українського Гонти, тисяч повстанців коденської трагедії 1768 р. в Україні: "Се муки й кров за світло, поступ, волю!" (1, 171). Гіркі факти історії, картини боротьби проти тиранії зливаються із суб'єктивно забарвленим ліричним нарративом, оцінкою ліричного оповідача. Звучать голоси борців, зокрема Даміяна: "Цілу годину я вмирав, тирані! / Посивів з болю!" І було се вчора, / В Парижі славнім, в вік Руссо й Вольтера" (1, 171). Гомодієгетичний наратор з болем запитує: "Хіба ж тепер вже кандали не дзвонять? / Хіба різки ще не свистять у вас? / Цілими селами в тюрму не гонять? / Хіба гармати мідних гирл не клонять / Над містом, всіх готові зжерти враз?" (1, 172). Але у світі існують вічні цінності, такі як чоловіколюб'є, мужність, доброта, благородство. Отож поет-гуманіст закликає боротися зі злом, тиранією, уособленням яких постають Австрійська та Російська імперії (сонети XXXIII та XLIV, XLV). Царську Росію І.Франко характеризує як країну "крайностей жорстоких", смутку та терпіння, в якій народ-богачир ще дрімає в печері й дівчина-революціонерка подає сигнал до бою. Цісарську Австрію поет вважає гнилим болотом посеред Європи. Прикриваючись фразами про культуру та свободу, вона стала "тюрмою народів", що "обручем сталеним... обціпила їх живі суглави". Отже, від образу в'язниці як інституції державної поет перейшов до характеристики імперії-держави як "тюрми народів", що пригноблює народи і тримає їх у неволі "для жиру клеветам мерзенним".

Завершується цикл "Епілогом" з посвятою "русько-українським сонетарям", в якому лаконічно викладається теорія сонета. І.Франко був прихильником класичної форми італійського сонета, якому властивий чіткий поділ на два катрени і два терцети, сувора повторюваність рим (у катренах функціонують дві рими чотири рази; у терцетах — три рими двічі чи дві рими тричі). Але в деяких творах він відходить від традиційної форми, будуючи сонети на внутрішньому драматизмі, а отже, порушує звичну схему, коли перший катрен становив своєрідну тезу, другий — антитезу, а два терцети синтезували думку чи поняття. У X сонеті циклу "Вольні сонети", скажімо, перший катрен становить тезу-експозицію, другий виступає не антитезою, а розвиває думку; нагнітання почуттів триває і в терцетах. Ще складнішу внутрішню драматургію спостерігаємо в "Кривавих сонетах", "Легенді про Пілата", у XXIX-XXXI сонетах, у яких зв'язки між утвердженням і запереченням надзвичайно складні; синтез-розв'язка тут проходить крізь усі сонети й лише в сукупності доносить цілісність думки автора.

Варто зазначити, що І.Франко прагнув не до формальної новизни, а шукав найадекватніші способи вираження діалектичного змісту твору. Автор "Тюремних сонетів" — це справжній поет, а не раб сонетної форми; він — її повелитель, а тому заперечує тезу "Сонети — се раби. У формі пута / Свобідна думка в них тремтить закута..." утвердженням "Живі, грізні, огромні сонети".

Олексій Гончар

АКТУАЛЬНІСТЬ ІСТОРИЧНОЇ ДРАМИ І.ФРАНКА "СОН КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА"

Історична драма І.Франка "Сон князя Святослава" й до сьогодні належним чином не оцінена, лишасться на маргінесі літературознавчих та театрознавчих зацікавлень. Однак це чи не найвизначніша історична драма І.Франка, суспільно-літературне значення якої полягає передусім у чітко вираженому втіленні актуальної для українців як у XII ст. та в

часи І.Франка, так і в нашому сьогоденні політичної ідеї — боротьби за єдність суспільних сил, могутність і процвітання Української держави.

За жанровою природою це драма-міф, створена за принципом романтичного моделювання живої художньої картини із злободенною впродовж багатьох віків політично-філософською, типово національною проблемою-бідю, висвітленням завдань консолідації, згуртованості українців, подолання міжусобиць, спричинених боротьбою за владу. П'єса гостро конфліктна, просякнута драматизмом боротьби за владу, сповнена авантюристичності, казковості, романтичної утаємниченості, з цікавими індивідуалізованими характерами.

У центрі п'єси — проблема згуртування суспільних сил України-Русі. З нею пов'язані питання єдності інтересів вождя і народу, вірності простого люду своїй вітчизні та своєму достойному князеві, необхідності справедливого покарання зрадників, які заради власних амбіцій та претензій завдають шкоди державним інтересам. Задум драми, очевидно з'явився у І.Франка після невдалої спроби об'єднати три галицькі партії — народовську, москвофільську та свою радикальну в умовах міжпартійної, “хатньої” колотнечі.

Письменник не ставив за мету відтворити в драмі реальні історичні події, зв'язані з правлінням київського князя Святослава, героя поеми “Слово о полку Ігоревім”. Історизм драми І.Франка полягає у її правдивому відображенні духу, колориту, субстанціональної сутності доби України-Русі XII ст. — зображенням роз'єднаності, жорстокого протистояння різних політичних сил, характерного для українства і в добу княжої Русі, і в часи Івана Мазепи, і в епоху І.Франка, і під час національної революції та Громадянської війни 1917 — 1921 рр., і в нашому сьогоденні. П'єса була актуальна як у добу І.Франка, так само залишається злободенною сьогодні.

Назва та деякі інші елементи драми генетично пов'язані зі змістом одного з розділів “Слова о полку Ігоревім”, в якому розповідається про віщий сон князя Святослава. Втім сон князя у драмі І.Франка абсолютно інший і за змістом, і за значенням, і за впливом на хід зображуваних подій. Основним джерелом сюжетного каркасу для І.Франка слугує народна казка та літературний сюжет про те, як цар під впливом свого віщого сну пішов красти і несподівано виявив змову проти себе й задум лиходіїв отруїти його й захопити державну владу (західноукраїнський варіант народної казки під назвою “Про царя, що ходив красти” І.Франко опублікував у журналі “Житє і слово” в 1895 р.). У коментарі до публікації письменник зауважив: “...Казка ця в тій формі, в якій її передає старонімецька поема, послужила основою для моєї драми “Сон князя Святослава”¹.

Сюжетні події, характери вигадані й талановито скомпоновані І.Франком за принципом міфотворення із залученням та переосмисленням найрізноманітніших джерел².

Події в драмі відбуваються впродовж однієї доби, що зумовлює їхню сконцентрованість, напружений динамізм сюжету, швидке розгортання конфлікту. Предслава — дружина боярина-“ізгоя” Овлура, несправедливо вигнаного судом і Святославом за вбивство Добрині, — намагається відкрити князеві таємницю про підготовку змови проти нього й держави. Втомлений полюванням князь відкладає зустріч із Предславою на завтра. З тривожними передчуттями, міркуючи про державне піднесення Русі, її міжнародні відносини, про гірку долю Овлура та його родини, князь засинає. Святослава розбудив ангел і наказав їхати в чисте поле займатися крадіжками та розбоєм.

Таємно покинувши замок, Святослав зустрічає в лісі ватажка благородних розбійників Овлура і, назвавшись Ставуром, довідується про появу на Київському шляху якихось підозрілих озброєних людей. Він переконується в мужності, чесності та вірності Овлура князеві й державі. А в цей час підступний боярин Гостомисл готує переворот, убивство князя і захоплення престолу для жорстокого братовбивці й здирника Всеслава. Овлур пробирається до замку Гостомисла й дізнається про підготовку перевороту. Очолювані

¹ *Житє і слово*. — 1895. — Т.4. — С.173.

² Див.: Нечитайло М.Ф. Джерела історичної драми Івана Франка “Сон князя Святослава” // *Дослідження з мови та літератури*. — К., 1954. — С.39-62.

князем прихильники, зокрема й розбійники, беруть у полон Гостомисла та його підступну дружину Запава, вбивають боярина-змовника Путятю, а вірне Святославі населення Києва допомагає йому покінчити з рештою заколотників. Добро перемагає зло. Драма закінчується патріотичним вигуком Овлура — “Хай згине, хто кровавить Русь роздором!”, у якому сфокусована основна ідея твору.

Правдиво відтворити в драмі історично-побутові обставини подій І.Франкові допомогла обізнаність із “Словом о полку Ігоревім”, давньоукраїнськими билинами київського циклу, літописами, давньоруськими оповіданнями, які давали матеріал про жорстоку міжусобну князівську боротьбу та інші історичні події, що стали вагомим чинником для формування жанрової природи твору як історичної драми (І.Франко визначає жанр п’єси “драма-казка”, очевидно, зважаючи на факт використання в ній казкового сюжету та введення в неї ангела як дійової особи).

У зображенні дійових осіб виявляється Франкова майстерність у відтворенні психології героїв, — проникнення в таємниці їхнього внутрішнього світу, розкриття рушійних сил їхньої поведінки. Образ князя Святослава подано різнобічно: він мудрий державний діяч, який дбає про долю Русі-України, зміцнення держави, справедливих закони, запровадження на Русі суспільного порядку:

Пора нам до порядку привикати.
Русь двигаєсь. По тихих хуторах,
По городах укріплених народ
Працює, здобува добро. З далеких
Сторін, із Греції, з-за моря їдуть
Купці до нас, з Венеції, з Морави,
Заморські скарби і достатки йдуть
На Русь...

Князь пильнує державні інтереси, народ любить і поважає його. У своїх діях він спирається на підтримку киян, співчутливо ставиться до знедолених. Святослава змалювано як досвідченого воїна і полководця, котрий водив русичів “І на половців, і в Литву і всюди. Своім мечем писав він руську славу!.. Лад завів у краї... бояр приборкав... Всім воєводам, дукам, крил притяв”. Проте І.Франко не ідеалізує його: князь виявляє самозаспокоєність, не вловлює загрози зради серед свого оточення, зокрема з боку приближеного воєводи Гостомисла; він безпідставно карає вірного боярина Овлура.

Овлура наділено романтичними рисами билинного героя-патріота. Засуджений на вигнання, він стає ватажком розбійників, однак залишається вірним князеві й державі, виявляє турботу про долю усієї Русі, рішуче веде боротьбу проти зрадників батьківщини. Про свої життєві принципи він говорить: “для себе зисків не гребу / А де погано, небезпека, там / Я перший груди наставляю”.

Для надання драмі історичного колориту автор використовує тогочасні імена з билин (Ставур, Добриня, Путятя, Запава) та історично-художньої літератури (Овлур). З історії Русі княжої доби маємо імена Святослав, Всеслав. Написана драма сучасною для автора мовою з певним забарвленням лексичними історизмами: князь, боярин, воєвода, смерд, панцир, шолом, меч, ратище, спис та ін.

Драма І.Франка “Сон князя Святослава” мала вплив на подальшу українську історичну драматургію, зокрема на творчість Івана Кочерги.